

DZIEJE APOSTOLSKIE I LISTY PAWŁOWE

Synteza zagadnień wprowadzących

ks. Krzysztof Bardski

I. DZIEJE APOSTOLSKIE

Autor

Ten sam, który napisał Łk, towarzysz niektórych wypraw misyjnych Pawła (sekcje pisane w 1 os. l. mn). Wszystko wskazuje na to, że był nim św. Łukasz, lekarz z Antiochii.

(świadczenia historyczne: fragment Muratoriego (II w.), Ireneusz, Klemens Aleksandryjski, Tertulian, Orygenes.

Na podstawie analizy tekstu można stwierdzić, że był obeznany z wzorami literatury greckiej, zna terminologię medyczną)

Adresat

kratistos theofilos (dostojny Teofil). Ten sam, do którego zaadresowana jest Łk.

Tytuł

praxeis apostoloon: czyny, wydarzenia, dzieje Apostołów.

Czas powstania

- Terminus a quo: na pewno po 60-61, gdyż Dz 28,30 mówią o dwuletnim pobycie Pawła w Rzymie, co miało miejsce właśnie wówczas.

- Terminus ante quem: Można określić na podstawie następujących faktów:

a. Nagłe zakończenie księgi wskazywałoby na to, że autor urwał narrację, gdy opisał wszystko, co się do tej pory wydarzyło, więc do ok. 61.

b. Brak wzmianki o śmierci Pawła, więc przed 64-67.

c. Pozytywne przedstawienie władz Rzymskich, więc raczej przed prześladowaniem za Nerona (r. 65).

d. Brak aluzji do powstania Żydowskiego z r. 66 i do zburzenia Świątyni Jerozolimskiej w r. 70.

Reasumując: Wydaje się, że Dz powstały w połowie lat 60-tych.

(Powyższe argumenty nie są dla wielu przekonujące, zwłaszcza dla egzegetów, którzy przyjmują późne powstanie Łk (uzależniając od późnego powstania Mk), więc Dz datują na ok. 80r).

Miejsce powstania

Według tradycji: Rzym. Brak przekonującej argumentacji za i przeciw.

Charakterystyka literacka

- język: grecki koine, czyli język grecki, którym posługiwano się w basenie Morza Śródziemnego, uboższy względem greki klasycznej.

- rodzaj literacki: narracja, w którą zostały wplecione liczne partie o charakterze oratorskim (mowy: 7 Piotra, 8 Pawła, 1 Szczepana).

- źródła: poza własnymi wspomnieniami, głównie przekazy ustne. Ponadto: prawdopodobnie dziennik podróży z wypraw misyjnych (Dz 16-18), opowiadania o działalności apostołów (3, 1-10; 13, 4-12), formuły wyznania wiary w Chrystusa (10, 37n), kazania misyjne głoszone do Żydów (3, 11n) oraz pogan (14, 15n), opowiadania o znakach dokonanych przez Apostołów (3, 1-10; 14, 8n), przekazy o zakładanych wspólnotach (16, 11n), modlitwy (1, 24n).

Wartość historyczna

F. C. Baur i szkoła w Tybindze (poł XIX w.) podważyli historyczną wiarygodność Dz. Ta opinia przetrwała u wielu biblistów do poł XX w. Obecnie dominuje opinia za wiarygodnością.

Argumenty za wiarygodnością Dz:

- a. Nie ukrywanie kwestii problemowych w pierwotnym Kościele (Ananiasz i Safira (5,1n); Konflikt między Pawłem a Barnabą z powodu Marka (15, 39); nieufność judeochrześcijan względem Pawła (21, 20)
- b. Wnikliwa analiza stylu partii w 1 os. l. mn. wskazuje na zdecydowaną przewagę pod względem plastyczności i precyzji w porównaniu do innych fragmentów, co sugeruje, iż tam autor opiera się na własnych doświadczeniach, tu zaś na źródłach.
- c. Komplementarność względem listów Pawła, choć dziwić może brak wzmianki w Dz na temat epistolografii Pawła.
- d. Zgodność z danymi pozabiblijnymi dotyczącymi wydarzeń, instytucji i aspektów życia religijnego i społecznego.

Co więc mogło skłaniać do dyskusji nad wartością historyczną?

- a. Różny obraz duchowy i religijny Pawła, który wyłania się z listów i z Dz: Według Dz Paweł nawet po nawróceniu jest gorliwym Żydem i faryzeuszem, w listach zaś wskazuje na relatywną wartość przepisów Tory. Próba rozwiązania tej kwestii: Ani Dz, ani listy nie przekazują nam pełnego obrazu Pawła jako człowieka, lecz tylko pewne aspekty, które zostają uwydatniane w zależności od charakteru dzieła.
- b. Problem mów, których styl i język wskazywałyby na to, że są literackim tworem Łukasza. Próba odpowiedzi: Na pewno autor nie przekazał in extenso mów (oczywiście musiały być o wiele dłuższe), lecz dokonał redakcji, wybierając te motywy i wątki, które uważał za najważniejsze dla całości narracji. To dotyczy głównie mów misyjnych, kerygmatycznych.

Cel Dz

1. Dowieść, że Ewangelia Chrystusa została skierowana do wszystkich ludzi (nie tylko do Żydów), w Chrystusie spełniły się obietnice Boże i rozpoczął się czas zbawienia.
2. Przedstawienie dziejów pierwotnego Kościoła, w którym Duch Św. realizuje zbawczy plan Boga, posługując się ludźmi (głównie postać Pawła).

Plan Dz

Większość komentatorów przyjmuje następujący podział:

1. Kościół macierzysty w Jerozolimie (rozd. 1-5)
2. Wewnętrzny i zewnętrzny rozwój Kościoła: od Jerozolimy do Antiochii (6-12)
3. Droga misyjna Pawła od Antiochii po Rzym (13-28)

Główne idee teologiczne

1. Duch Św. tworzy Kościół i kieruje nim. Jak chrzest Pana w Jordanie zainicjował Jego działalność, tak samo zesłał On Ducha Św., by rozpocząć działalność Kościoła.
2. Apostołowie świadczą o Jezusie zmartwychwstałym; Jego główne tytuły:
 - a. Mesjasz: w nawiązaniu do spełnienia się proroctw, nadejścia czasów mesjańskich.
 - b. Pan (kyrios): w religiach pogańskich odnosi do bóstw, w Starym Testamencie zastępował imię Boże JHWH. Kyrios odnosi się głównie do Chrystusa zmartwychwstałego, obecnego we wspólnocie chrześcijańskiej.
3. Kościół jako jeden z etapów historii zbawienia: okres od wniebowstąpienia (1, 2) do powtórnego przyjścia Chrystusa (1, 11); czas Kościoła jest czasem ostatecznym.
4. Dobra Nowina jest skierowana do każdego człowieka (uniwersalizm chrześcijański).

II. TŁO ŻYCIA I DZIAŁALNOŚCI ŚW. PAWŁA

1. Tło hellenistyczne

Hellenizm: Orientacja kulturowa dominująca w basenie Morza Śródziemnego od III w. przed Chr. do II w. po Chr. Ma charakter ponadnarodowy, podobnie jak dziś pojęcie cywilizacji zachodniej, która niezależnie od rysów specyficznych poszczególnych kultur, ma wspólne elementy: moda, filmy, muzyka)

Geneza hellenizmu: skutek podbojów Aleksandra Macedońskiego (336-323) (Grecja i Azja Mniejsza wewnątrz jednego organizmu państwowego) następuje fuzja klasycznej kultury greckiej z kulturą i cywilizacją Bliskiego Wschodu.

Charakterystyka

a. W życiu religijnym: zanika tradycyjny kult bogów olimpijskich (mitologia, ich dzieje wydają się czymś odległym, nie rzutującym na życie człowieka). Zamiast bogów Olimpu następuje:

- Powrót do wspólnot orfickich i pitagorejskich, misteria dionizyjskie. Chodzi o poszukiwanie form religijnych bardziej oddziaływujących na życie codzienne

(np. willa w Pompejach ukazująca rytuały związane z przygotowaniem dziewczyny do małżeństwa)

- Orientalizacja panteonu: egipska trójca (Izyda, Ozyrys, Horus), rodem z Azji Mniejszej kult Attis i Kybele, perski kult Mitry.

(np. lararium (domowa kaplica pogańska) odkryte koło S. Martino ai Monti, gdzie znaleziono kilkadziesiąt posągów bóstw wschodnich. Mitreum pod obecnym kościołem św. Klemensa w Rzymie)

b. W filozofii: obok klasycznych kierunków platonizmu i arystotelizmu, pojawia się helleńska nowość:

epikureizm i stoicyzm, wynika to z zainteresowania się bardziej filozofią życia, niż poznaniem rzeczywistości.

c. W życiu społecznym: Tendencje ku depolityzacji i indywidualizacji życia.

- Po rozpadzie imperium Aleksandra Macedońskiego, wzrasta rola poszczególnych miast, bez dominującego ośrodka władzy. Dopiero od II w. na czoło wysuwa się Rzym, który rozszerza swą władzę nad Azją Mniejszą głównie metodami dyplomatycznymi.

- Relatywizacja znaczenia grupy narodowej (Izrael jest tu wyjątkiem), pojęcie "grek" odnosi się do "hellenisty".

Greckie polis

W tym miejscu ważne jest przybliżenie obrazu miasta (polis) hellenistycznego

- Paweł jest apostołem miast. Tam pojawia się podłoże najbardziej chłonne na przyjęcie dobrej nowiny.

Miasta lokowano w miejscach ze swej natury obronnych, na wierzchołkach wzniesień. Główne elementy miasta:

1. Akropol: miejsce kultu i zarządzania, najlepiej umocniona część miasta, spełniał rolę reprezentacyjną.

2. Agora: Miejsce publicznych zebrań, ważny element greckiej demokracji; z czasem agora staje się też rynkiem handlowym.

3. Teatr: główne miejsce rozrywki, lecz i świadectwo kultury danej polis, która troszczyła się o własnych i uznawanych poza nią dramatopisarzy. W czasach rzymskich dużą konkurencją dla teatrów stawały się igrzyska cyrkowe.

4. Gimnazjon: element "paidei" (wychowanie), miejsce ćwiczeń fizycznych młodzieży greckiej, czasami też ośrodek wychowania intelektualnego (niektórzy filozofowie tam głosili swoje nauki), tam dokonywała się integracja społeczna młodego pokolenia.

2. Tło judaistyczne.

Judaizm czasów Pawła składał się z trzech nieco różniących się orientacji:

1. Judaizm palestyński
2. Diaspora babilońska (Żydzi, którzy po edykcji Cyrusa (538) nie powrócili do Palestyny; w tym środowisku powstał Talmud Babiloński, podstawa prawna i doktrynalna judaizmu)
3. Diaspora grecko-języczna (złożona z Żydowskich emigrantów w basenie Morza Śródziemnego, głównym ośrodkiem Aleksandria)
(głównie interesuje nas 1 i 3)

Odrębność judaizmu

Na tle świata hellenistycznego judaizm cechuje się pewną izolacją względem synkretystycznej społeczności greckiej. Elementy charakterystyczne i wyróżniające:

- a. Wiara w jednego Boga Stwórcę (w helleniźmie tolerancyjny politeizm)
- b. Przekonanie, że Bóg wybrał Izraela (w helleniźmie pojęcie narodu mało ważne)
- c. Świadomość posiadania Prawa, które jest wolą Boga i świadectwem paktu Boga z Izraelem (613 przykazań: 248 nakazów i 365 zakazów) (w helleniźmie Bogów należy czcić, lecz nie są oni prawodawcami)
- d. eschatologia: nie jest jednolita (np. spór saduceuszy, którzy nie wierzą w zmartwychwstanie i faryzeuszy, którzy wierzą). Wspólny motyw: nadzieja mesjańska (w helleniźmie dominuje cykliczna koncepcja dziejów, gdzie nie ma miejsca na czasy ostateczne).

Orientacje w judaizmie czasów Pawła

1. Szkoła Szammaja: bardziej rygorystyczna i traktująca nakazy Prawa bardziej skrupulatnie
2. Szkoła Hillela: bardziej "życiowa", starali się tak interpretować Prawo, by unikać konfliktów ze "zdrowym rozsądkiem"; np.

(Problem pieśni weselnych na cześć narzeczonej: Hillelici byli zdania, że należy śpiewać je niezależnie od cech narzeczonej. Uczniowie Szammaja: "A jeśli jest brzydka, krzywa i ślepa, czy chcecie również śpiewać, że jest miłą i piękną? Wszak byłoby to kłamstwo, a kłamstwo jest surowo wzbronione". "Macie słuszość" – odparli hillelici – "ale jeśli przyjaciel za drogie pieniądze nabył lichy towar, czy mamy psuć jego radość?" (Ketuwot 17a)

(Inny przykład: o ukradzonej belce, która posłużyła do budowy stropu; czy należy zwrócić tę właśnie belkę? Szammaici: tę samą; Hillelici: równowartość lub podobną, żeby nie burzyć domu)

III. ŻYCIE ŚW. PAWŁA

Wstępna charakterystyka postaci

- Paweł należy do trzech kultur: Żydowskiej, greckiej i rzymskiej, lecz jest człowiekiem przekraczającym wszelkie nacjonalizmy

(Kościół w ujęciu Pawła jawi się jako wspólnota przekraczająca wszelkie bariery kulturowe czy narodowościowe; Ga 3, 27-29)

- Pochodził z pokolenia Beniamina, początkowo zwany Saulem (Król Saul też pochodził z pokolenia Beniamina)

- Urodzony w Tarsie, nad Cydną. Miasto przeżywa wówczas apogeum swego rozwoju. Jest typowym miastem hellenistycznym, kosmopolityczny charakter zawdzięcza portowi, posiada status civitas libera.

- Nie znamy roku narodzenia Pawła, prawdopodobnie ok. 10 po Chr.

- Młodość spędził w Jerozolimie, będąc uczniem Gamaliela Starszego i prawdopodobnie Hillela, poznaje

wówczas Torę pisaną i Torę ustną.

- Z przekonań przed nawróceniem był faryzeuszem. Również po nawróceniu nie odżegnuje się od tego rysu swej formacji.

- Od dziecka obznajomiony z grecką wersją Biblii (Septuaginta). Jego greka posiada wiele elementów semickich, używa argumentacji midraszowej, zna ustne tradycje targumiczne.

- Tradycja rabinacka nakazywała przygotowanie syna do wykonywania określonego zawodu, najczęściej ojca; wg. Dz 18, 3 Paweł był skenopios, wytwórcą namiotów bądź garbarzem, gdyż chodzi o wyprawianie skóry kozy cylicyjskiej, która służyła do wyrobu namiotów.

- Nic konkretnego nie wiemy o greckiej formacji Saula; stosuje on terminologię filozoficzno-moralną współczesnych mu systemów, lecz unika języka misteryjnego filozofii religijnej tego okresu.

- Przełomowym momentem w życiu Pawła jest spotkanie Chrystusa zmartwychwstałego na drodze do Damaszku, gdzie udaje się, by aresztować wyznawców nowej "drogi" (Dz przekazują nam trzy razy opis tego wydarzenia: rozdz. 8; 22; 26). Wówczas z prześladowcy staje się wyznawcą Chrystusa.

1. Pierwszy okres chrześcijańskiego życia Pawła: Damaszek i Jerozolima (35-40)

- Po chrzcie w Damaszku zaczyna działalność misjonarską wśród tamtejszych Żydów (Dz 9, 20: "Zaczął głosić w synagogach, że Jezus jest Synem Boga").

- Nieokreślony "dłuższy (wystarczający) czas" (Dz 9, 23) przebywa w Arabii (Ga 1, 17: "Nie udając się do Jerozolimy, do tych, którzy Apostołami stali się pierwsi niż ja, skierowałem się do Arabii"). Arabia to obszar między Jordanem a Eufratem, Syrią a Morzem Czerwonym.

- Powraca do Damaszku, lecz wrogość Żydów zmusza go do potajemnej ucieczki z miasta.

- Udaje się do Jerozolimy i mimo początkowej nieufności ze strony tamtejszej gminy chrześcijańskiej (Dz 9, 26: "Wszyscy bali się go, nie wiedząc, że jest uczniem"), nawiązuje kontakt z Piotrem i Barnabą (Głównie dzięki Cypryjskiemu Barnabie zyskuje zaufanie wspólnoty chrześcijańskiej). Wg. Ga 1, 18 przebywa w Jerozolimie 3 lata.

- Znowu popada w konflikt z Żydami o orientacji helleńskiej, którzy przygotowują przeciw niemu spis (Dz 10, 29: "Usiłowali go zgładzić") i za namową braci udaje się do rodzinnego Tarsu. Podczas modlitwy w Świątyni ma widzenie: "Spiesz się i szybko opuść Jerozolimę, gdyż nie przyjmują twój świadectwa o mnie... Idź, bo ja cię pošlę daleko, do pogan" (Dz 22, 18-21)

(Ciekawe, jak Bóg prowadzi historię życia Pawła. Sytuacje konfliktów, odrzucenie świadectwa, mają swój sens i w ostatecznym rozrachunku realizuje się zamierzony przez Boga plan zbawczy)

2. Drugi okres chrześcijańskiego życia Pawła: Tars i Antiochia. (41-44)

- Podczas pobytu w Tarsie, udaje się do Syrii i Cylicji (Ga 1, 21-24); czas ten trwa 4-5 lat.

- Barnaba przybywa do Pawła do Tarsu i zabiera go do Antiochii. Tam jest silna gmina chrześcijańska w środowisku helleńskim, tam też po raz pierwszy uczniowie Chrystusa zostali nazwani Chrześcijanami (Dz 11, 25-26).

- Po roku powracają obaj do Jerozolimy, zabrawszy ze sobą Jana zwanego Markiem. Dzieje się to ok. 44 po Chr (Dz 12, 20-25 łączą to wydarzenie ze śmiercią Heroda Agryppy I)

3. Trzeci okres chrześcijańskiego życia Pawła: Podróże misyjne (45-58)

I Podróż Misyjna: Azja Mniejsza i problem przyjęcia pogan do Kościoła (45-48)

- Podróż podjęta pod wpływem bezpośredniego polecenia Ducha Św., który działa przez Kościół (nie indywidualna decyzja Pawła). Dz 13, 2: "Gdy odprawili publiczne nabożeństwo i pościli, rzekł Duch Św.: Wyznaczcie mi już Barnabę i Szawła do dzieła, do którego ich powołałem. Wtedy po poście i modlitwie oraz po nałożeniu na nich rąk, wyprawili ich".

- Przebieg podróży: Miasta Azji Mniejszej (Pizydia i Pamfilia). W sposób szczególnie interesujący o realiach pracy misyjnej czytamy w: Dz 14, 8-20 (W Listrze Paweł i Barnaba zostali wzięci za bogów)
- Po powrocie do Antiochii okazuje się, że niektórzy judeochrześcijanie postawili “na ostrzu noża” problem zachowania przepisów Prawa Mojżeszowego przez chrześcijan.
- W konsekwencji następuje zwołanie tzw. Soboru Jerozolimskiego (ok 49), który decyduje:
 - a. Powstrzymanie się od ofiar składanych bożkom, krwi, tego co uduszone i nierządu (Dz 15)
 - b. Pozostawienie wolności w przestrzeganiu Prawa, byle pamiętać o ubogich (Ga 2, 1-10)
 Tam nastąpiło oficjalne uznanie Pawła jako Apostoła pogan ze strony filarów (Apostołów)

II Podróż Misyjna: Chrześcijaństwo w Europie (49-52)

- Motywem podróży było odwiedzenie wspólnot założonych uprzednio: “Wróćmy już i zobaczymy, jak się mają bracia we wszystkich miastach, w których głosiliśmy Słowo Pańskie” (Dz 15, 36).
- Rozpoczyna się od konfliktu z Barnabą: Barnaba chce zabrać na wyprawę Marka, lecz Paweł się sprzeciwia, gdyż Marek opuścił ich w Pamfilii podczas I Podróży Misyjnej. Wtedy Barnaba i Marek udają się na Cypr a Paweł i Sylas (chrześcijanin z Jerozolimy, prorok) wyruszają.
- Główne etapy:
 - a. Tesaloniki (miasto macedońskie z przywilejem miasta wolnego): Trzy tygodnie głoszenia słowa przynoszą znikome efekty, nawracają się głównie prozelici i kobiety. Pobyt w Tesalonikach musi Paweł i Sylas zakończyć nocną ucieczką (Dz 17, 10) do Berei. Tesaloniczanie nawet w Berei podburzają diasporę i Paweł udaje się do Aten.
 - b. Ateny: Paweł korzysta z prawa przemawiania na Areopagu, które kończy się słynnym “posłuchamy cię innym razem” (Dz 17, 33).
 - c. Korynt (kosmopolityczny port): tu Paweł przebywa dwa lata, powstaje kwitnąca wspólnota chrześcijańska, lecz i tu pojawia się kwestia sporna: Czy Jezus jest mesjaszem? Dochodzi do tego, że Żydzi stawiają Pawła przed sądem pod zarzutem: “Namawia ludzi, aby czcili Boga niezgodnie z Prawem” (Dz 18, 13). Prokonsul Galliona nie chce wyrokować (“Gdyby chodziło o jakieś przestępstwo... lecz gdy spór toczy się o słowa i nazwy i o wasze Prawo, rozpatrzcie to sami” Dz 18, 14n).
 (Tzw. Inskrypcja z Delf, odkryta w 1905, mówi, że ces. Klaudiusz ustanowił Lucjusza Juniusza Galliona, brata Seneki, prokonsulem Achai. Jest to jeden z punktów wyjściowych dla budowania chronologii Pawłowej)

III Podróż Misyjna: Efez (53-58)

- Paweł przebywa w Efezie trzy lata, ma do dyspozycji szkołę retora Tyrannosa. Pobyt kończy się rozruchami rzemieślników, wytwórców posążków Artemidy.
- Trudne do prześledzenia dalsze koleje podróży: Troada, Macedonia (tam kolekty na rzecz ubogich w Jerozolimie).
- Po powrocie, radośnie powitany przez wspólnotę Jerozolimską. Ponownie spotyka się z aprobatą starszych, zdaje relację Jakubowi.

4. Czwarty okres chrześcijańskiego życia Pawła: Uwięzienie i Rzym (58-67)

- Zbliża się Pięćdziesiątnica, Paweł zostaje rozpoznany przez pielgrzymów z Azji Mniejszej, którzy podburzają tłum (powodem było przypuszczenie, że Paweł wprowadził do Świątyni poganina Trofima (Dz 21, 29). Przed zlincowaniem ratuje Pawła trybun kohorty, który jednak aresztuje go, biorąc początkowo za jakiegoś Egipcjanina, który wszczął rozruchy (Dz 21,28).
- (Nad dziedzińcem Świątyni Jerozolimskiej górowała twierdza Antonia, która początkami sięga czasów Nehemiasza, rozbudowana za Hasmoneuszy, mieściła za czasów Chrystusa i Pawła garnizon Rzymski)
- Sąd przed Sanhedrynem. Poruszając kwestię zmartwychwstania, Paweł sprytnie doprowadza do sporu między faryzeuszami i saduceuszami, co uniemożliwia dalszy ciąg rozprawy.
- Paweł powołuje się na obywatelstwo rzymskie, więc dla uniknięcia samosądu ze strony Żydów, zostaje

odtransportowany do Cezarei.

- Początkowo przesłuchiwany przez Feliksa, trwa to dwa lata ze względu na opieszałość urzędnika.

(Marcus Antonius Felix: wyzwolenc cesarza Klaudiusza, pełnił funkcję prokuratora od r. 52, znany z przekupstwa)

- Kolejny prokurator, Festus, odsyła Pawła do Rzymu, gdyż ten odwołał się do trybunału cezara.

(Portius Festus: prokurator w latach 60-62, źródła oceniają go pozytywnie, rychła śmierć przerywa jego urzędowanie)

- Paweł przybywa do Rzymu w r. 61. Mieszka w wynajętym domu pod strażą żołnierza (coś w rodzaju aresztu domowego), mając swobodę przyjmowania i ewangelizowania. Tu kończą się Dz.

- Prawdopodobnie ok. 63 Paweł zostaje zwolniony z powodu absencji oskarżycieli. Co do dalszych jego losów możemy tylko snuć przypuszczenia: wg. 1 Listu do Koryntian Klemensa Rzymskiego (trzeci papież) Paweł udał się do Hiszpanii, być może też do Azji Mniejszej: 1 Tm 1, 3 (Zostawia Tymoteusza na czele wspólnoty w Efezie); Tt 1, 5n (Zleca Tytusowi ustanowienie hierarchii na Krecie); odwiedza Troadę, Milet, Korynt (2 Tm 4, 13. 20).

- W nieznanymi okolicznościach zostaje powtórnie aresztowany (prześladowanie chrześcijan za Nerona?). Ściety przy drodze prowadzącej do Ostii prawdopodobnie w 67 (według innej tradycji ok 64, a więc wkrótce po pierwszym aresztowaniu).

IV. LISTY DO TESALONICZAN

Miasto Tesaloniki

- Założone w 315 przez Kasandra (jeden z dowódców Aleksandra Wielkiego), na cześć jego żony Tesaloniki, córki Filipa II (ojciec Aleksandra). Jej zaś imię upamiętnia zwycięstwo Macedończyków nad Tessalami (Tessalo-nike).

- jeden z największ portów w basenie Morza Śródziemnego: punkt strategiczny dla wschodu, zachodu i wysp Morza Egejskiego; przez miasto przebiega szlak handlowy "via Egnatia" łączący Rzym z Azją Mniejszą.

- Rzymianie zajęli Tesaloniki po bitwie pod Pydną (168 przed Chr.), od 146 są stolicą prowincji Macedonii. Od tej pory stają się miastem wolnym, z własną radą i ciałem senatorskim, zarządzanym przez dwóch politarchów.

- W czasach Pawła Tesaloniki liczą około 100 000 mieszkańców. Ludność zróżnicowana społecznie (armatorzy i kupcy oraz masy ubogiej ludności, niewolnicy stanowili około połowę ludności).

- Jak każde miasto helleńskie, przyciąga retorów, astrologów, wędrownych lekarzy, propagatorów nowych religii.

- Kultury lokalne: azjatyckie bóstwa Attis i Kybele; bogowie olimpijscy, egipscy: Serapis, Izyda, Ozyrys, Anubis; Rzymski kult Imperatora. Obfitość życia religijnego ograniczała się głównie do publicznych rytów.

Chrześcijaństwo w Tesalonikach

- Paweł przybywa do Tesalonik podczas II Podróży Misyjnej (ok. 50 r.).

- Dz 17,2 ("przez trzy szabaty rozprawił z nimi") wskazywałyby na okres 3 tygodni. Na podstawie 1 Tes 2,7 ("...mogliśmy być dla was ciężarem"), wydaje się, że mógłby to być okres dłuższy, niektórzy przypuszczają: 3-8 miesięcy.

- Paweł głosi głównie w synagodze (wg. Dz i 1-2 Tes), lecz prawdopodobnie nie stroni od miejsc helleńskiego życia publicznego.

- Skład wspólnoty chrześcijańskiej: "niekórzy spośród nich (Żydów), a także pokaźna liczba pobożnych Greków i niemało znamienitych kobiet uwierzyło" (Dz 17,4). A więc większość to Grecy (helleniści skłaniający się ku judaizmowi, zapewne też niewolnicy i wyzwolenicy, lecz też osoby wpływowe, np. Jazon)

- Wspólnota przedstawiona została jako idealna, "wzór dla wszystkich wierzących w Macedonii i Achai" (1 Tes

1,7); “w Kościołach Bożych chlubimy się wami” (2Tes 1,4)

- Niechęć ze strony większości Żydów przeradza się w próbę wywołania zamieszek (“zazdrośni Żydzi, dobrawszy sobie jakieś szumowiny z rynku, podburzyli miasto” Dz 17,5). Motyw prześladowania: “Występują przeciw rozkazom Cezara, głosząc, że jest inny król, Jezus” Dz 17,7.

- Paweł musi uciekać do Berei, lecz i tam dosięga go prześladowanie, więc udaje się do Aten i Koryntu.

- W Koryncie obawa o młodą wspólnotę narażoną na prześladowanie, a jednocześnie świadomość, że nie może się tam udać, stają się przyczyną napisania listów wiosną 51 lub wiosną 52.

Problem autentyczności i kolejności listów

- Szkoła z T(bingen (Ch. Baur) i Scott negowali autentyczność obu listów. Obecnie W. Trilling i J. Schmidt przypisują 2 Tes środowisku uczniów Pawła, akceptując autentyczność 1Tes.

Problem według Trillinga: Dlaczego zaledwie kilka miesięcy po napisaniu 1 Tes zabrał się Paweł do redagowania drugiego listu na ten sam temat, przy użyciu podobnych wyrażen, a jednocześnie w sposób odbiegający czasami radykalnie od słownictwa, stylu i teologii 1Tes?

Główna różnica między 1Tes a 2Tes: Inna eschatologia: wg. 2 Tes, przed paruzją musi nastąpić cały szereg wydarzeń, a więc nie stanie się to natychmiast (2, 3n); wg. 1 Tes paruzja jest bliska i nieuchronna (5,2n).

Wysuwając swoją hipotezę Trilling konkluduje: “Nic dokładnego, co by nie miało charakteru zwykłego przypuszczenia, nie da się powiedzieć o autorze, miejscu, czasie i okolicznościach powstania 2 Tes”.

- Propozycja odwrócenia kolejności listów (akceptując autorstwo), argumenty:

1. 1 Tes jest bardziej kompletny, suponuje większy rozwój Kościoła.

2. Problem prześladowań jest bardziej odczuwalny w 2 Tes; mowa o “prześladowaniach” (2 Tes 1,4), a w 1 Tes tylko o “ucisku” (1 Tes 1, 6; 3, 3).

3. Końcowa emfaza (2 Tes 3,17: “znak w każdym liście”) świadczyłaby o tym, że 2 Tes jest wcześniejszy.

- Jednak za obecną kolejnością:

1. 1 Tes 2,17-3,10: Pragnienie ponownego spotkania wspólnoty w Tesalonikach i misja zlecona Tymoteuszowi, gdy Paweł pozostaje w Atenach, wskazywałyby na to, że 1 Tes jest pierwszy.

2. Sytuacja opisana w 2 Tes nie wskazuje na to jakoby był to pierwszy kontakt listowny ze wspólnotą, którą musiał opuścić nagle.

3. W 2 Tes 2, 15: “Przeto, bracia, stójcie niewzruszenie i trzymajcie się podanych zasad, o których zostaliście pouczeni bądź żywym słowem, bądź za pośrednictwem naszego listu” – wyraźna aluzja do 1 Tes.

- Hipoteza redakcji równoczesnej obu listów: Przypuszczenie, że 1 Tes przeznaczony był dla chrześcijan nawróconych z pogaństwa, zaś 2 Tes, zredagowany w tym samym czasie, dla judeochrześcijan.

Kontrargument: Hipotezy podziału gminy chrześcijańskiej nie da się pogodzić z pochwałami udzielonymi przez Paw, dotyczącymi ich wzajemnej miłości.

Aspekt literacki

- Podobieństwa w stylu między 1 Tes i 2 Tes:

Pozdrowienie początkowe: 1Tes 1,2-3 i 2Tes 1,3.

Postępowanie w sposób godny Boga (1Tes 2,12) i uznanie za godnych Królestwa Bożego (2Tes 1,5).

Przyjście Pana naszego Jezusa Chrystusa wraz ze wszystkimi jego świętymi (1Tes 3,13); z nieba objawi się Pan Jezus z aniołami swej potęgi (2 Tes 1,7)

- Dominują formy literackie związane z przepowiadaniem ustnym: kerygma, dydaktyka, katecheza); nie występują zaś ciągi rozumowania dialektycznego, którymi posługiwać się będzie Paweł później wskutek sporów doktrynalnych, ani wielkie syntezy teologiczne, ani też ważne później terminy teologiczne (sprawiedliwość Boża, pojednanie, ciało i duch, etc).

Zagadnienia teologiczne

1. Apostolat: Paweł występuje jako wysłany od Boga (1 Tes 2,4: “Przez Boga zostaliśmy uznani za godnych powierzenia nam Ewangelii”)

Podczas głoszenia Słowa działa sam Bóg (1 Tes 1,5: “Nasze głoszenie Ewangelii wśród was nie dokonało się przez samo tylko słowo, lecz przez moc i przez Ducha Świętego, z wielką siłą przekonania”)

Przyjęcie słowa jest działaniem samego Boga w sercach wierzących (1 Tes 2,13: “Słowo Boże, usłyszane od nas, przyjęliście nie jako słowo ludzkie, ale – jak jest naprawdę – jako słowo Boga, który działa w was wierzących”)

2. Eschatologia: Z jednej str przekonanie o bliskości paruzji (zwłaszcza 1 Tes: 4,17: “my, żywi i pozostawieni, wraz z nimi będziemy porwani w powietrze, na obłoki, naprzeciw Pana”).

Z drugiej strony: “abyście nie dali się zbyt łatwo zachwiać w waszym rozumieniu... jakoby już nastawał dzień Pański” (2 Tes 2,2)

Ważny jest tu problem rozumienia języka (obrazy, hiperbole, paradoksy), figur literackich i symboli zaczerpniętych z apokaliptyki żydowskiej.

3. Problem zła. Słynne stwierdzenie: “Już działa tajemnica niegodziwości” (2 Tes 2,7).

V. LISTY DO KORYNTIAN

Przykład przejścia od słowa mówionego do tekstu spisanego: Paweł je dyktuje, posiadają więc wiele charakterystyk żywego słowa.

Pod względem objętości: 1/3 wszystkich tekstów Pawła.

Miasto Korynt

- Kosmopolityczne miasto, 10 km od przesmyku łączącego Peloponez z płw. Bałkańskim, port przeładunkowy, liczne magazyny. Pomiędzy portami Kenchry (na wschodzie) i Lechaion (na zachodzie).

- Korynt został zdobyty i zburzony przez Rzym w 146 przed Chr., lecz w 44 Juliusz Cezar poleca odbudowę i ustanawia stolicą prowincji Achai z siedzibą prokonsula.

- Słynie w starożytności ze świątyni Afrodyty na akropolu. Wg. greckiego historyka Strabona, świątynia liczyła 1000 kapłanek, praktykowano nierząd sakralny

(nierządnicie sakralne: “hierodulai” – zwane też “świętymi”, stąd Paweł nie używa nigdy tego terminu w odniesieniu do chrześcijanek).

- Poza tym szeroko praktykowano prostytutkę. Nawet czasownik “korinthiazomai” (żyć po koryncku) używany był w odniesieniu do życia rozpustnego (Horacy) i pijaństwa.

- Ludność: około 1 mln, z czego tylko 1/3 to wolni lub wyzwolenicy. Pod względem zawodowym, zwłaszcza rzemieślnicy, którzy żyją z przetwórstwa sprowadzanej bawełny, podatki związane z przeładunkiem i przywozem przynoszą duże dochody.

- Na podstawie wykopalisk wiemy o istnieniu licznych bibliotek oraz stadionu (Paweł nawiązuje w 1Kor 9,24).

Pobyty Pawła w Koryncie

- Paweł przybył na początku zimy 50-51 (II Podróż misyjna). Wydarzenie można sprecyzować dość dokładnie pod względem historycznym:

1. Po r. 49 (edykt Klaudiusza wypędzający Żydów z Rzymu, wówczas to Pryscylla i Akwila przybywają z Rzymu do Koryntu)

2. W r. 52 Gallion zostaje prokonsulem (inskrpcja z Delf)

- Po przybyciu do miasta Paweł zamieszkuje i pracuje w domu Pryscylli i Akwili (Podkreśla, że żyje z pracy własnych rąk i nie przyjmuje pieniędzy od Koryntian; prawdopodobnie dlatego, że większość chrześcijan w Koryncie żyła z pracy fizycznej. Jednak uważa, że ten, kto głosi Ewangelię, ma prawo do zapłaty (1Kor 9,12), ale w tym wypadku pieniądź może stać się przeszkodą w ewangelizacji: “Nie korzystaliśmy jednak z tej możliwości, byle nie stawiać żadnych przeszkód Ewangeli Chrystusowej”)
- W każdą sobotę przemawia w synagodze. Gdy przybywa Sylwan i Tymoteusz, poświęca się całkowicie głoszeniu Ewangelii. Wyrzucony z synagogi, gromadzi pierwszych nawróconych w domu Tycjusza Justusa.

Wspólnota chrześcijańska

- Większość nawróconych wywodzi się spośród ubogich (1 Kor 1,26: “Niewielu mędrców podług oceny ludzkiej, niewielu możnych, niewielu szlachetnie urodzonych”).
- Wspólnota zróżnicowana etnicznie, inne oczekiwania jej członków, podziały: Żydzi i Grecy (jedni oczekują cudów, inni mądrości: 1Kor 1,22); Niewolnicy i wolni (1 Kor 12,13); Kobiety i mężczyźni (1Kor 7, itd); (Środowisko sprzyja dowartościowaniu kobiety bardziej niż w Palestynie; mogą nawet prorokować (1Kor 11,5). Prawdopodobnie postępowanie niektórych kobiet wykraczało poza praktykę żydowsko-chrześcijańską. Ograniczenia dotyczą zwłaszcza zamężnych (1Kor 14,34: “Niech zapytają swoich mężów”) Problematiczne stwierdzenie: “Kobiety mają na tych zgromadzeniach milczeć”: Czy tylko zamężne? Czy w kontekście Prawa Mojżeszowego? Co na to dzisiejsze feministki?) Bogaci i ubodzy (“zawstydzają tych, którzy nic nie mają”: 1Kor 11,22); Zwolennicy Pawła, Kefasa i Apollosa (1Kor 1,12) (podział na wzór grup religijnych innych kultów, które występowały pod przywództwem “patrona” lub charyzmatycznego lidera).

Problemy życia wspólnoty chrześcijańskiej w Koryncie

1. Skłonność do próżnej chwały, pychy i wynoszenia się nad innych (1 Kor 4, 6.18.19; 5,2; 8,1; 13,4). Mają zapał i natchnienie, lecz brak im rzetelnego poznania Chrystusa i przede wszystkim miłości.
2. Brak ducha apostołowego: zadowoleni z darów, które otrzymali, korzystają z nich dla własnej satysfakcji (Paweł zachęca, by dzielili się swymi charyzmatami: 1 Kor 14, 12.26).
3. Brak rozeznania co do ważności darów i posług; bardziej cenią te, które są spektakularne, Paweł musi przypominać właściwą hierarchię (1 Kor 14).
4. Swoboda seksualna charakterystyczna dla kultów pogańskich w Koryncie. Stąd zasady życia małżeńskiego i zachęta do dziewictwa (1 Kor 7).
5. Nadużycia związane z uczcą Eucharystyczną. Prawdopodobnie wpływy tradycji greckich misterii i związanych z nimi uczt.
6. Wewnętrzne podziały wynikłe z głoszenia Ewangelii przez różne osoby.

Korespondencja Pawła z Koryntianami

- Z Efezu (III Podróż Misyjna, r. 54) Paweł pisze list do Koryntian, o którym jest mowa w 1Kor 5,9-11: “Napisałem wam w liście, żebyście nie obcowali (mieszali się) z rozpustnikami (pornois) ... z takim, który nazywając siebie bratem, w rzeczywistości jest rozpustnikiem, chciwcem, bałwochwalcą, oszczercą, pijakiem lub zdziercą”. List zaginął (Niektórzy sądzą, że w 1Kor znajdujemy fragmenty należące do poprzedniego listu Pawła).
- W odpowiedzi na ten list, Stefanos (przełożony Kościoła w Koryncie), Fortunat i Achaik (1Kor 16,17) przynoszą pisemne pytania dotyczące sposobu życia.
- Efez, wiosna 55. Jako odpowiedź Paweł pisze 1 Kor.
- W Koryncie ma miejsce bliżej nieokreślone drażliwe zajście (wzmianka w 2Kor 2, 5-11). Prawdopodobnie Paweł udaje się na krótko do Koryntu (wynika to z niektórych wypowiedzi w 2Kor). Atmosfera wizyty

- nacechowana goryczą i smutkiem ("Postanowiłem, by nie przychodzić do was ponownie w smutku" 2Kor 2,1).
- Efez, 55-56. Pisze tzw. list "wśród wielu łez": "Pisałem do was będąc w wielkiej rozterce i ucisku serca, wśród wielu łez" (2Kor 2,4). List zaginął (Niektórzy sądzą, że to 2Kor 10-13). List miał na celu wypróbowanie uległości Koryntian względem Pawła (2Kor 2,9); dotyczył nieokreślonego bliżej przestępstwa jednego z wiernych Koryntu (7,12); miał związek z odwołaniem podróży Pawła do Koryntu (2,1); pełen przykrych wymówek i ostry w tonie, gdyż wywołał w gminie korynckiej poruszenie (7,8.9).
 - Paweł musi uchodzić z Efezu (bunt rzemieślników), przez Troadę do Macedonii, tam w r. 56 powstaje 2Kor. Niektórzy sądzą, że tylko 2Kor 1-9 (10-13 w Efezie); inni, że najpierw Paweł napisał 2Kor 1-7, a oddzielnie 8-9 jako zachętę do zbiórki pieniędzy dla Jerozolimy.
 - W 58 Paweł udaje się do Koryntu osobiście, przebywa tam ok. 3 miesiące.

Kompozycja listów

- Autorstwo 1-2Kor nie budzi większych zastrzeżeń (zastrzeżenia tylko co do 2Kor 6,14-7,1, lecz i tu zdania są podzielone)
 - Główny problem: czy mamy do czynienia tylko z dwoma listami?
- 1Kor dzielony jest nawet na 4 pomniejsze listy! Są to tylko hipotezy.
- 2Kor budzi większe zastrzeżenia co do jedności literackiej. Zasadniczy podział: 1-7, 8-9 (kolekta dla Jerozolimy), 10-13.

Zagadnienia teologiczne

1. Chrystologia.

- Chrystus przedstawiony jest jako Pan (Kyrios):
- 1Kor 8,6: "Jeden Pan, Jezus Chrystus, przez którego wszystko się stało i dzięki któremu także my jesteśmy".
- 1Kor 12,3: "Nikt nie może powiedzieć bez pomocy Ducha Świętego: 'Panem jest Jezus'".
- 2Kor 4,5: "Nie głosimy siebie samych, lecz Chrystusa Jezusa jako Pana".
- Termin "Pan" ma silne konotacje kultowe (ten, któremu należy się cześć), w kontekście judaizmu wskazuje na równorzędność z JHWH, w kontekście helleńskim wskazuje na tego, który ma władzę.
- Formuły trynitarne:
- Relacja Ojca do Syna: 2Kor 4,4: "który jest ikoną Boga" (potem w Kol 1,15: Chrystus obrazem Boga niewidzialnego).
- 2Kor 13,13: "Łaska Pana Jezusa Chrystusa i miłość Boga i wspólnota Ducha Św." (Najjaśniejsza formuła trynitarzna w NT).
- Charakter ofiarniczy śmierci Chrystusa: "za nasze grzechy" (1Kor 15,3); "za wszystkich" (2Kor 5,14); "tego, który nie znał grzechu, dla nas uczynił grzechem" (2Kor 5,21).
 - Poznanie Chrystusa: We wspólnocie Korynckiej pojawiły się silne wpływy gnostyckie (wystarczy poznanie, by osiągnąć doskonałość); na to Paweł odpowiada: Poznanie (gnosis) tak, ale Chrystusa ukrzyżowanego, który jest głupstwem dla pogan (1Kor 1,17-31).

2. Eklezjologia

- Kościół jako Ciało Chrystusa: 1 Kor 12, 12-27; Tworzymy jedno ciało, gdyż spożywamy jeden chleb w Eucharystii (1Kor 10,17).
- Dynamika wzrostu Kościoła: 1Kor 3,6 (jak roślina której Bóg daje wzrost); 3,9-11 (wznoszona budowla, na fundamencie Chrystusa).
- apostołskość Kościoła: Paweł głosi Ewangelię w jedności z pozostałymi Apostołami, podobnie wiara wspólnoty partykularnej jest w jedności z innymi wspólnotami Kościoła. Wyrazem tej wspólnoty jest kolekta dla Kościoła w Jerozolimie.
- Posługi w Kościele: Wspólnota jest rzeczywistością organiczną, na wzór ciała.
- Brak podstawowych słów z terminologii dotyczącej zarządzania i piastowania funkcji publicznych w świecie

greckim (timé – godność; doxa – chwała; telos – autorytet; arché – władza; bathmos – hierarchia, stopień; topos – pozycja; taxis – ranga).

Za to Paweł stosuje inne terminy: oikonomia – administracja, uporządkowanie, zarząd domem; exousia – władza, którą on sam piastuje, autoryzacja; charis – łaska; charisma – dar na użytek wspólnoty; diakonia – służba.

3. Agape

- Jako rzeczownik pojawia się 23x w 1-2Kor, jako czasownik 6x.
- Najważniejszy i najpiękniejszy tekst: 1 Kor 13 (Hymn o miłości).
- Przede wszystkim jest to miłość Chrystusa w nas; on pierwszy nas umiłował przez swoją śmierć i zmartwychwstanie (2 Kor 5,14-15).
- Od Chrystusa otrzymujemy miłość jako najwspanialszy z darów: 1 Kor 12,31: miłość jest najdoskonalszą “drogą”, jest najważniejszym spośród charyzmatów.
- W konsekwencji staje się ona cechą wyróżniającą chrześcijan: “ci, którzy kochają Boga” (cf. 1Kor 2,9; 8,3).

VI. LIST DO GALATÓW

Adresaci

- Brak wzmianek o konkretnej wspólnotcie chrześcijańskiej i o konkretnych miastach wskazuje na charakter listu okólnego: do Kościołów w Galacji.

Kim byli Galaci?

- Plemiona celtyckie, które w VI w. przed Chr. zawędrowały na obszar Europy Środkowej, Hiszpanii, Galii (podobieństwo nazwy) i Italii. Około IV w. przez Grecję i Bosfor przybyli na płaskowyż Anatolii, w okolice Ancyry (obecnie Ankara, stolica Turcji).

- W 189 zostali pokonani przez legiony Rzymskie, lecz zachowują szeroką autonomię. Ostatni król, Amintas (zm. 25 przed Chr), przekazuje swój kraj Rzymowi.

- Jako prowincja rzymska Galacja obejmuje również terytoria na południe, aż do Morza Śródziemnego.

- Stąd w czasach Pawła termin Galacja jest niejednoznaczny:

1. Północna i południowa, a więc całość prowincji rzymskiej.
2. Tylko część północna, zamieszkała etnicznie przez Galatów.

Do których Galatów pisał Paweł?

Odpowiedź jest o tyle ważna, że od niej zależy datacja listu. Możliwe są dwie odpowiedzi:

1. Do mieszkańców całej prowincji rzymskiej Galacji.

Konsekwencje takiej hipotezy: Chodziłoby więc o Kościoły założone podczas I Podróży Misyjnej (45-48) (Pizydia, Panfilia, Likaonia), czyli list powstałby ok. 48-49. Argumenty:

a. II podróż do Jerozolimy, o której jest mowa w Ga 2,1-10 pokrywa się z II podróżą do Jerozolimy wg. Dz 11,27-30.

b. Ga 4,13 wskazywałoby na dwa pobyty w Galacji, co odpowiadałoby I Podróży Misyjnej (w jedną stronę [Dz13,14] i z powrotem [Dz 14,21])

c. Inne nazwy geograficzne (Achaja, Macedonia, Azja) bywają zwykle używane przez Pawła na oznaczenie prowincji rzymskich.

d. Kilkakrotne wspomnienie Barnaby ma sens w kontekście I Podróży Misyjnej, gdy towarzyszył on Pawłowi.

2. Do mieszkańców północnej części prowincji, czyli Galatów pod względem etnicznym.

Konsekwencje takiej hipotezy: Chodziłoby więc o Kościoły założone podczas II i III Podróży Misyjnej (Dz 16,6; 18,23 – wspomniana została Galacja), czyli list powstałby ok. 56-57. Argumenty:

a. Choćby termin Galacja był dwuznaczny, to Galaci (Ga 3,1) odnosi się tylko do grupy etnicznej.

b. Wydaje się, że w Ga 2,1-10 pojawia się nawiązanie do tzw. Soboru Jerozolimskiego z 49 r., więc list powstał

- po I Podróży Misyjnej (ci sami bohaterowie, ten sam problem [obrzezanie] i te same konkluzje)
- c. Dwa pobyty wśród Galatów odnoszą się do II i III Podróży Misyjnej.
- d. Dz dokładnie opisują I Podróż Misyjną, lecz nie ma wzmianek o chorobie Pawła (Ga 4,13), więc wydaje się bardziej prawdopodobne, że nie chodzi o tę podróż misyjną.
- e. Zbieżność tematyczna z Rz, który napisany został w 57-58, wskazywałaby na r. 56-57.
- Większość badaczy i tradycja wcześniejsza opowiadają się za tą hipotezą, więc wydaje się, że Ga napisany został ok. 56-57.

Przeciwnicy Pawła

List zawiera wiele elementów polemicznych. Kim byli przeciwnicy Pawła, z którymi on dyskutuje?

-Charakterystyka:

1. Żądają narzucenia poganom zasad przestrzegania Prawa Mojżeszowego (zwłaszcza obrzezanie)
2. Podważają autorytet samego Pawła, zarzucając mu, że nie należy do grona Dwunastu Apostołów i nie został posłany przez nich.

- Próby identyfikacji:

1. Najbardziej prawdopodobne wydaje się, że chodzi o Judeochrześcijan o nastawieniu konserwatywnym. Być może przybyli z Palestyny i głosili wobec pogan wymogi, które powinni spełniać prozelici nawróceni na judaizm.
2. Zarzuty dotyczące swobody seksualnej (5, 13.16; 6, 1.8) oraz mowa o obrzezaniu w wieku dorosłym (6,12) wskazywałyby na nawróconych pogan, którzy jednak przywiązują szczególną wagę do praktyk zewnętrznych, zapominając, że "do wolności wyswobodził nas Chrystus" (5,1)
3. Hipoteza eklektyzmu judaistyczno-gnostyckiego: przeciwnicy Pawła nie stanowili jednolitego frontu, lecz hołdowali zarówno tradycjonalizmowi judaistycznemu, jak i herezjom gnostyckim.

Teologia Listu: stara i nowa ekonomia zbawienia

Przeciwstawienie starej i nowej ekonomii zostaje zobrazowane głównie trzema antytezami:

1. Prawo / wiara

2. Niewola / wolność

3. Ciało / duch

1. Prawo (Tora) pełniło rolę wychowawcy, który miał doprowadzić do dojrzałości w wierze. Wraz z wiarą Prawo staje się niepotrzebne (3,25)
2. Decydującym wydarzeniem stanowiącym o historycznym przejściu od wychowawczej roli Prawa do wiary jest śmierć Chrystusa, która ma konkretne, historyczne, znaczenie w dziejach zbawienia: "Jeśli usprawiedliwienie pochodzi od Prawa, to Chrystus umarł na próżno" (2,21)
3. W wierze dokonuje się usprawiedliwienie; Starotestamentalnym typem zapowiadającym nową ekonomię wiary jest Abraham (Ga 3,6nn).
4. W Chrystusie człowiek osiąga prawdziwą wolność: "Chrystus wyzwolił nas, byśmy byli naprawdę wolni"(5,1); "Zostaliście wezwani do wolności"(5,13).

VII. LIST DO RZYMIAN

Rzym i diaspora Żydowska

- Miasto na 7 wzgórzach, nad Tybrem. Mityczne początki 753 przed Chr, założone przez Romulusa. Początkowo miasto-państwo. Pierwsze podboje Rzymian: Etruskowie i Kartagińczycy. Stolica imperium.
- Już w II w. przed Chr. obecna jest w Rzymie diaspora Żydowska.
(Korneliusz Hispalus wydał w 139 przed Chr. nakaz wydalenia Chaldejczyków z powodu ich praktyk magicznych oraz Żydów za agitatorską działalność zagrażającą tradycjom przodków. Mimo to wspólnota Żydowska rozrasta się)
- Wskutek militarnej kampanii Pompejusza (63 przed Chr.) napływają do Rzymu Żydowscy jeńcy wojenni, wkrótce wykupieni przez bogatych rodaków. Nie otrzymują jednak obywatelstwa.
- Za Juliusza Cezara Żydzi cieszą się swobodą kultu, lecz nie sympatią mieszkańców (Horacy pisze o nich satyrycznie). W 19 po Chr. Sejan (przywódca pretorianów za Tyberiusza) zakazuje kultów egipskich i Żydowskich, 49/50 Klaudiusz wskutek zamieszek nakazuje wysiedlenie Żydów, wracają po jego śmierci (55).
- Wg. niektórych historyków w Rzymie ok. 7-8% mieszkańców w I w. to Żydzi, a więc kilkadziesiąt tysięcy. Od bogatych kupców, przez rzemieślników do bezrobotnych żebraków i niewolników.
- Zamieszkiwali zachodni brzeg Tybru (Trastevere). Katakumby, 6 cmentarzy, 12 synagog. Z zachowanych nagrobków Żydowskich: 161 po grecku, 38 po łacinie, 6 po hebrajsku i aramejsku.

Chrześcijananie w Rzymie

- Paweł pisze po raz pierwszy do Kościoła, którego sam nie założył. W oparciu o Dz 2,20 początek wspólnocie chrześcijańskiej dali Żydzi obecni w Jerozolimie w dzień Pięćdziesiątnicy i nawróceni pod wpływem kazania Piotra.
- Z Rz 1,8 i 16,19 wynika, że chodzi o żywotną i znaną wspólnotę.
- Skład wspólnoty:
 1. Paweł porusza kwestie typowe dla środowisk judeochrześcijańskich, wyraźnie zakłada pochodzenie Żydowskie adresatów: "Jeżeli ty dumnie nazywasz siebie Żydem" (Rz 2,17).
 2. Identyfikuje adresatów z nawróconymi poganami: "Pozyskać pogan... wśród nich jesteście i wy" (Rz 1,5-6); nazywa ich wszczepionymi pędami, w odróżnieniu od gałęzi (Żydów) (11,17-25)
Więc wspólnota złożona zarówno z Żydów, jak i pogan. Problemem jednak było ich wzajemne zaakceptowanie się.
- Na podstawie rozdz.16 mamy przekrój wspólnoty: Paweł wymienia 37 osób, są wśród nich imiona Żydowskie, Greckie, Łacińskie, imiona niewolników, wyzwolenców, wolnych obywateli; 1/3 stanowią imiona kobiet.
- W r. 49 cesarz Klaudiusz wydaje dekret wypędzający Żydów z Rzymu. Historyk Swetoniusz napisał: "Klaudiusz usunął z Rzymu Żydów, którzy kierowani przez Chrestosa, wciąż wzniecali zamieszki" (Vita Claudii, 25, 4)
Zgodnie sądzi się, że Swetoniusz mówi o Chrystusie, a zamieszki związane były z częstym wśród Żydów rozłamem spowodowanym głoszeniem Ewangelii.
- W konsekwencji wypędzenia Żydów, nawróceni z pogan stają się większością wśród Chrześcijan.
- Po śmierci Klaudiusza (r. 55) na tron wstępuje Neron, chrześcijanie mogą powrócić.

Czas, miejsce i okoliczności powstania listu

- W kontekście powrotu chrześcijan pochodzenia Żydowskiego do Rzymu, celem listu pawłowego byłoby umocnienie jedności Kościoła: "Przygarniajcie siebie nawzajem, bo i Chrystus przygarnął was" (15,7).
- Paweł redaguje list w Koryncie (wzmianka o Gajusie [Rz 16,23], o którym mowa w 1Kor 1,14; oraz o Febe [Rz 16,1], przez którą Paweł przesyła list, a która była diakonisą w Kenchrach, porcie blisko Koryntu).
- List powstaje na początku r. 58. Opinia bardziej ostrożna: lata 57-58, podczas 3-miesięcznego pobytu w Koryncie, pod koniec III podróży misyjnej: "W tej chwili wybieram się do Jerozolimy z posługą dla świętych.

Macedonia i Achaja uznały bowiem za stosowne zebrać składkę na rzecz świętych w Jerozolimie” (15,25-26).
- Jest to przełomowy moment w życiu Pawła: Odnosi on wrażenie, że dokonał tego, co najważniejsze w jego misji: “Od Jerozolimy i na całym obszarze aż po Illirię dopełniłem obwieszczenia Ewangelii Chrystusa” (15,19), a zarazem spogląda ku nowym horyzontom: “Gorąco pragnę wybrać się do was, gdy będę podążał do Hiszpanii” (15,23-24). Nie wiemy, czy podróż do Hiszpanii doszła do skutku.

Autentyczność i redakcje listu

- Autentyczność jest przyjmowana prawie powszechnie. Jedynie zastrzeżenia niektórych krytyków co do 13,1-7.
- Problem doksolologii 16,25-27: zajmuje różne miejsca w różnych recenzjach:
 - a. W wielkich kodeksach i w Wulgacie: pod koniec rozdz. 16.
 - b. W P46 (papyrus Chester Beatty, II w.): po rozdz. 15 (brak rozdz. 16).
 - c. W tzw. recenzji antiocheńskiej (liczne kodeksy minuskułowe) i u wielu Ojców Kościoła: po rozdz. 14 (następnie rozdz. 15 i 16).
- Stąd hipotezy o sukcesywnych redakcjach listu; zwłaszcza zasługuje na uwagę hipoteza, jakoby rozdz. 16 był notą skierowaną do chrześcijan w Efezie. Te hipotezy nie kwestionują autorstwa pawłowego.

Struktura listu.

Zasadniczo podział na dwie części, z których pierwsza jest bardziej złożona:

- Wstęp 1,1-18
- 1. Część dogmatyczna (1,18 do rozdz. 11)
 - Ujęcie legalistyczne: ludzkość była podległa grzechowi, lecz została zbawiona przez łaskę w Chrystusie (1,18-5,11)
 - Ujęcie teologiczne: Chrystus jako przejście ze śmierci (Adam) do zmartwychwstania (Chrystus) (5,12-6,33)
 - Ujęcie od strony doświadczenia ludzkiego (“psychologiczne”): przejście od niewoli grzechu do synostwa w Duchu (rozdz. 7-8)
 - Ujęcie historyczne: Izrael odrzuca Ewangelię, lecz w przyszłości nawróci się (7,1-8,39)
 - Hymn dzielący obie części (11,33-36)
- 2. Część moralna: wskazania (rozdz. 12-15)
- Pozdrowienia końcowe (rozdz. 16)

Różnorodność form literackich

1. Hymny: 8,31-39; 11,33-36; 16,25-27.
2. Formy kaznodziejskie: zwłaszcza rozdz. 6 (kazanie chrzcielne)
3. Dysputa teologiczna na bazie skrypturystycznej (wg. wzorów rabinistycznych: 3,4-20; 4,3-23; 9,6-11,10.
4. Pareneza i ekshortacje o charakterze moralnym: rozdz. 12-15.
5. Diatryba (dialog z fikcyjnym rozmówcą). Np. 3,5nn; 7,7nn; 9,19nn, itd.

Zagadnienia teologiczne.

Szkieletem, na którym opiera się teologiczny wywód Rz jest przeciwstawienie sytuacji człowieka przed zbawieniem sytuacji człowieka zbawionego. W centrum, jako ten, który realizuje tę przemianę, jest Jezus Chrystus.

1. Sytuacja ludzkości w niewoli grzechu.

Pierwsze 3 rozdz. przedstawiają katastroficzny obraz beznadziejnej sytuacji człowieka pozostawionego samemu sobie. Nie ma tu żadnej różnicy między poganinem a Żydem: “Ci, którzy bez Prawa zgrzeszyli, bez Prawa też poginą, a ci, co w Prawie zgrzeszyli, przez Prawo będą sądzeni” (2,12).

2. Wiara, dzięki której człowiek dostępuje od Boga usprawiedliwienia.

- dikaiosyne (usprawiedliwienie): 40x w Rz. Ważne jest sprecyzowanie terminu.

- dikaios (sprawiedliwy): w języku potocznym – ten, kto oddaje każdemu według tego, co się mu należy; w języku biblijnym jest to cnota polegająca na wierności zawartemu przymierz; w tym sensie Bóg jest zawsze sprawiedliwy, człowiek zaś nie. Sprawiedliwość Boga to Jego wierność obietnicom.

- dikaios (usprawiedliwiać): W języku teologicznym nie chodzi o jakieś uznanie niewinności człowieka (np. uczeń, który opuścił lekcję, jest winny; gdy zaś usprawiedliwi się, jego wina zostaje przeniesiona na czynniki niezależne od niego, np. chorobę, i już jest niewinny)

Usprawiedliwienie to działanie Boga, które umożliwia człowiekowi przystęp do obietnic zawartych w przymierzu, jest ono dobrowolnym darem Boga, nie zależy od wcześniejszych zasług.

- Wiara nie jest intelektualną akceptacją pewnego katalogu prawd (tak nieraz jest dziś rozumiana), lecz całkowitym oddaniem się człowieka Bogu w pewności, że to On może go zbawić.

To nie wiara usprawiedliwia, lecz prowadzi do przyjęcia Bożego daru usprawiedliwienia.

- Człowiek usprawiedliwiony żyje według Ducha, który w nim mieszka (8,9), prowadzi go (8,14), czyni synem i dziedzicem Boga (8,17).

3. Chrystus drugim Adamem

- Zwłaszcza perykopa 5,12-21.

- Klasyczny przykład typologii, w której mamy motywy powtórzone (Adam i Chrystus “pierwsi”; W Adamie i w Chrystusie “wszyscy”, itd.) oraz motywy antytetyczne (przez Adama śmierć, przez Chrystusa życie; czyn Adama sprowadził wyrok potępiający, czyn Chrystusa usprawiedliwienie).

- Celem typologii jest przedstawienie wyjątkowości i znaczenia śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, stąd wynika przeciwstawny obraz Adama.

- W tradycji Kościoła tekst ten stanowił podstawę nauki o grzechu pierworodnym (Sobór Trydencki).

4. Chrzest jako zanurzenie w śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa.

- Zwłaszcza 6,3-14.

- Usprawiedliwienie, które w perspektywie historii zbawienia zostało dokonane przez śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa, w perspektywie indywidualnej człowieka dokonuje się w momencie chrztu, który radykalnie zmienia sytuację człowieka. Odtąd żyje on życiem Zmartwychwstałego.

(Paweł nie mówi o kolejnych możliwościach usprawiedliwienia przez wiarę w trakcie późniejszego życia człowieka, gdy ten ponownie grzeszy, jak twierdzą niektórzy protestanci)

5. Tajemnica (mysterion – 11,25) Izraela

- Paweł staje wobec problemu: Jak to jest możliwe, że Izrael jako całość, a zwłaszcza jego przywódcy, nie przyjął Dobrej Nowiny, która przecież stanowi spełnienie obietnic danych Abrahamowi i ponawianych przez proroków?

- W rozdz. 9-11 daje wyjaśnienie problemu:

1. Bóg powołuje według własnej, wolnej woli: “komu chce, okazuje miłosierdzie, a kogo chce, czyni zatwardziałym” (9,18)

2. Powołuje się na teologię “reszty” (hebr. sha’ar).

3. W Bożej ekonomii zbawienia niewiara Izraela służy nawróceniu pogan, znaczenie pedagogiczne: “Poganie osiągnęli usprawiedliwienie z wiary, a Izrael, który zabiegał o Prawo usprawiedliwiający, do celu Prawa nie doszedł” (9,30n).

4. Też znaczenie pedagogiczne dla samego Izraela: “aby sami mogli dostąpić miłosierdzia” (11,31). Chodzi o chwilową sytuację Izraela, w końcu “cały Izrael będzie zbawiony” (11,26).

VIII. LIST DO FILIPIAN

Miasto Filippi

- Miasto macedońskie, sięga VII w. przed Chr., dobrobyt zawdzięcza kopalniom złota znajdującym się w okolicznych górach Hemos i Pan Gaion (w czasach Pawła złoża już wyczerpane)
- Początkowo zwane Kernides (źródła), nazwa zmieniona przez Filipa II (ojciec Aleksandra Wielkiego), który w 360 anektuje miasto do Macedonii.
- Włączone do Imperium Rzymskiego w 168 r., gdy Aemilius Paulus Perseus pokonał ostatniego króla Macedonii.
- Po wojnie Oktawiana i Antoniusza przeciw Brutusowi i Kasjuszowi (r. 42), w Filippach osiedla się wielu weteranów. Ich obecność nadaje miastu rysy italskie (łacina dominującym językiem, przywilej "ius italicum" – zrównane w prawach z miastami Italii, podlega bezpośrednio Rzymowi, administracja wzorowana na Stolicy).
- Obok rzymskich kolonizatorów też ludność tubylcza (Macedończycy) i niewielka diaspora Żydowska (wg. Dz 16,13 nie mieli nawet własnej synagogi, gromadzili się na modlitwie nad rzeką Gangites)

Paweł w Filippi

- Przybywa do Filippi podczas II Podróży Misyjnej (ok. 50-51). Opis pobytu Pawła w Filippi: Dz 16,12-40.
- Nie wygląda na to, żeby pobyt trwał długo. Pierwszą, która uwierzyła, jest Lidia, sprzedawczyni purpury z Tiatry. Wydaje się, że wspólnota chrześcijan była w dużej mierze złożona z kobiet (Dz 16,13: "rozmawialiśmy z kobietami, które się zeszyły")
(może właśnie dlatego Flp jest uważany za najbardziej czuły i serdeczny spośród listów Pawła: Flp 1,7: "noszę was w sercu"; Flp 1,8: "gorąco tęsknię miłością"; Flp 4,1 "za którymi tęsknię")
- Incydent z wypędzeniem "ducha, który wróżył" (Dz 16,16) z pewnej niewolnicy (jej właściciele stracili źródło dochodów; Dz 16,19) spowodował konflikt z Rzymianami: "Są Żydami i głoszą obyczaje, których my, Rzymianie, nie możemy przyjmować ani stosować się do nich" (Dz 16,21).
Paweł i Syłas ubiczowani i wtrąceni do więzienia. Trzęsienie ziemi, opadają kajdany z więźniów, lecz oni nie uciekają, by strażnik nie targnął się na swe życie. Strażnik nawraca się i gości ich w swym domu. Władze zwalniają Pawła i Sylasa, lecz ci żądają przeprosin za to, że bez sądu zostali ubiczowani. Zostają poproszeni, by opuścić miasto. Udają się do Tesalonik.
- Podczas III Podróży Misyjnej Paweł odwiedzi dwukrotnie Filippi (Dz 20,1,3).

Motywy powstania listu

- Nie ma wątpliwości co do autorstwa pawłowego.
- Nie wydaje się, żeby chodziło o reakcję na określone problemy lub odpowiedź na pytania. Motywy wydają się być następujące:
 1. Tęsknota Pawła i pragnienie podzielenia się tym, co nosi w sercu (liczne wątki autobiograficzne, dużo o sobie), zapowiadając wolę ponownych odwiedzin.
 2. Być może podziękowanie za wsparcie pieniężne (aluzje w 4,10-18: "otrzymawszy przez Epafrodyta od was wdzięczną woń, ofiarę przyjemną" 4,18)W tym względzie Paweł czyni wyjątek: z zasady zarabiał własną pracą. Wydaje się, że zamożność Filipian i fakt, że wielu (Rzymianie) nie żyło z pracy rąk własnych, wyjaśnia jego postawę.

Problem redakcji listu

Chodzi o jeden, czy o kilka listów? W tekście aż 4 razy pojawia się jakby zakończenie listu (pozdrowienia, życzenia, zwroty sugerujące konkluzję), a potem list ciągnie się dalej:

1. 3,1: "w końcu", wezwanie do radości, a zaraz potem surowy ton upomnień pod adresem fałszywych nauczycieli.
2. 4,1: Końcowa ekshortacja, a potem znowu kwestie szczegółowe.

3. 4,9: "a Bóg pokoju niech będzie z wami" wygląda na zakończenie.
4. 4,20: "Bogu zaś i Ojcu naszemu chwała na wieki wieków! Amen!" jakby zakończenie.

Na tej podstawie różne hipotezy:

1. Teoria dwóch listów: 4,10-20 stanowiło odrębny, "dziękczynny bilecik", dołączony do całości listu; tak sądzi większość)
2. Teoria trzech listów: Różne propozycje podziękowań, w oparciu o przekaz Polikarpa, jakoby Paweł napisał kilka listów do Filipian.
3. Teoria interpolacji: rozdz. 3 ze względu na różnice w tonie i problematyce stanowił odrębną całość.
4. Teoria przerw w dyktowaniu listu: Paweł kilkakrotnie kończył list, lecz może z powodu odwlekającej się okazji do przesłania, dodawał później nowe partie (teoria ciekawa, lecz trudna do udowodnienia)

Miejsce i czas redakcji listu

Na podstawie Flp 1,13. 17. 21-26; 2,17 (wzmianki o uwięzieniu i perspektywie wyroku nawet skazującego na śmierć) zalicza się Flp do tzw. grupy Listów Więziennych (razem z Kol, Ef i Flm). Problem polega na określeniu, o jakim uwięzieniu jest mowa, od tego uzależniona jest datacja listu. Hipotezy:

1. Rzym, 61-63. Tradycyjnie tak uważano, na podstawie 1,13 (mowa o pretorium) i 4,22 (dom Cezara). Jednak w wielu miastach tak właśnie określano urzędy władz rzymskich.
2. Cezarea, 60-61. Obecnie nie ma zwolenników. Więzienie w Cezarei było przejściowe, a na podstawie Flp można odnieść wrażenie, że Paweł spodziewa się rychłego procesu.
3. Efez, 56-58 (III Podróż Misyjna). Obecnie wielu zwolenników. Argumenty:
 - a. Niewielka odległość i łatwa komunikacja.
 - b. Efez, jako stolica prowincji, posiadał dom Cezara i pretorium.
 - c. Flp 2,19: "Niebawem posłę do was Tymoteusza", 2,24: "I ja przybędę niebawem". Właśnie z Efezu Paweł posłał do Filippi Tymoteusza (Dz 19,22) i sam tamtędy zamierza udać do Koryntu (Dz 19,21; 1Kor 16,5-19).
 - d. Wg. Flp 4,10 tamtejsi chrześcijanie nie mieli nigdy okazji wspomóc Pawła. Gdyby list był pisany z Rzymu, to byłoby to trudne do zrozumienia, skoro Paweł w międzyczasie dwa razy odwiedzi Filippi.
 - e. Treść listu bliższa wielkim listom dogmatycznym pisany podczas III Podróży Misyjnej (Rz i Ga), niż Kol i Ef (więzienie Rzymskie).
- Problem polega na tym, że nigdzie nie ma mowy o uwięzieniu Pawła w Efezie. Nie można tego jednak wykluczyć, gdyż:
 - a. 1Kor 1,8: "W Azji... zwątpiliśmy, czy uda nam się wyjść cało z życiem", więc niebezpieczeństwo śmierci podobnie jak w Flp.
 - b. Paweł miał w Efezie licznych przeciwników i kłopoty (1Kor 15,32; 16,9)
 - c. Paweł przebywał w Efezie 3 lata (Dz 20,31), a opis pobytu jest bardzo krótki.
 - d. Niektórzy podejmowali próby interpretacji przenośnej tekstów więziennych.

Zagadnienia teologiczne

1. Usprawiedliwienie zależne od wiary (zwł. roz. 3). Doktryna podobna do Rz.
2. Termin "Ewangelia" (zwłaszcza rozdz. 1). Udział w Ew. (1,5), korzyść Ew. (1,12), obrona Ew. (1,16), służba Ew. (2,22), trud dla Ew. (4,3).
3. Radość (chairō (9x, sunchairō (2x, chara 5x). Temat obecny też w innych listach, tu z naciskiem zachęca do trwania w radości.
4. Zjednoczenie chrześcijanina z Chrystusem i chrześcijan między sobą w Chrystusie.
- Na szczególną uwagę pod względem piękna i głębi teologicznej zasługuje hymn chrystologiczny 2,6-11.

IX. LIST DO KOLOSAN

Miasto Kolosy

- Położone w urodzajnej dolinie Frygii (na pd-zach. względem Galacji), słynęło z hodowli owiec i wyrobów tekstylnych, w pobliżu Hierapolis i Laodycei.
- W 133 przed Chr. ostatni władca Pergamonu przekazuje Frygię w testamencie pod panowanie Rzymu; wraz z okolicznymi regionami wchodzi w skład rzymskiej prowincji Azji.
- Za Nerona (54-68) trzęsienie ziemi prawie całkowicie niszczy miasto.

Chrześcijaństwo w Kolosach

- Paweł przemierza Frygię podczas II (Dz 16,16) i III (Dz 18,23) Podróży Misyjnej, lecz tylko obszary północne, nie przybył więc do Kolosów (Kol 2,1: "Wielką walkę toczę o was, o tych, którzy są w Laodycei i o tych wszystkich, którzy nie widzieli mnie osobiście").
- Dobra nowina dociera za pośrednictwem Epafrasa i Filemona, którzy prawdopodobnie słuchali Pawła podczas jego długiego pobytu w Efezie (53-ok.55, III Podróż Misyjna), cf. Dz 19,10.
- Mimo, iż w Kolosach znajdowała się liczna diaspora Żydowska (Cyceron, Pro Flacco, 28), wydaje się, że wspólnota chrześcijańska składa się głównie z pogan (Kol 1,21 "Byliście niegdyś obcymi dla Boga"; 1,27 "Bóg zechciał oznajmić bogactwo chwały tej tajemnicy pośród pogan"; 2,13 "was, umarłych wskutek występków i nieobrzezania waszego ciała").

Okoliczności powstania listu

- Epafras przynosi Pawłowi przebywającemu w więzieniu wieści o wspólnocie w Kolosach, są one dobre i złe:
 1. Donosi o licznych chrześcijanach, którzy sprawują liturgię (4,15), gromadzą się w domach (4,15).
 2. Wspólnocie zagraża bliżej nieokreślona nauka heretycka.
- Paweł dyktuje, bądź poleca zredagowanie – według swoich wskazówek – listu Epafrasowi, w którym prostuje błędy zagrażające Kolosanom.

Charakterystyka herezji zagrażającej Kościołowi w Kolosach

1. Zagrożenie chrystologii: Wobec przesadnego kultu duchów i aniołów (2,18: "Przesadna cześć aniołów"), Jezus zostaje sprowadzony do roli jednego z nich.
2. Zagrożenie mentalnością dualistyczną: fałszywa asceza i pogarda dla tego, co materialne (2,23: "uniżenie siebie i nieoszczędzanie ciała").
3. Powrót do zewnętrznych praktyk zaczerpniętych z judaizmu: podkreślanie przepisów dotyczących pokarmów i świąt (2,16).
4. Kształtowanie się mentalności gnostycznej: wizje i poznanie ezoteryczne (2,18): "Pozór mądrości dzięki kultowi własnego pomysłu" (2,23).

Miejsce napisania listu

- Ten sam problem, co w przypadku Flp (3 możliwości: Rzym, Cezarea i Efez), lecz tym razem odpadają argumenty za Efezem, o których była mowa przy Flp (pozostaje tylko argument bliskości terytorialnej obu miejsc).
- Większość egzegetów opowiada się za tradycyjnym umiejscowieniem w Rzymie, a więc w latach 61-63. (Argumenty: Obecność Łukasza i Marka [4,10.14] oraz sytuacja umożliwiająca prowadzenie działalności apostołskiej [Dz 28,16.30n]. Również wydaje się bardziej prawdopodobne, że zbiegły niewolnik Onezym przybywa właśnie do Rzymu [Flp 4,9]).

Problem autentyczności listu

- Najbardziej sporne pismo w "Corpus Paulinum". Zasadniczo badacze przyjmują 3 pozycje:
 1. Negacja autentyczności (Szkoła w Tübingen, później Bultmann, Käsemann, Bornkamm): głównie na

podstawie wątków gnostyckich umieszcza się powstanie listu pod koniec I w. Wówczas mielibyśmy do czynienia z pseudoepigrafią.

2. Przyjęcie autentyczności (Dibelius, Lohmeyer, Percy): Opierają się na tradycji i konfrontują argumenty za i przeciw autorstwu: trudniej jest wykazać nieautentyczność tego listu, niż jego autentyczność. Podobieństwa w stylu, terminologii i teologii względem 1Kor, Rz, Gal; różnice zaś tłumaczą się ewolucją myśli Apostoła.

Można przypuszczać zredegowanie przez Epafrasa i “potwierdzenie” przez Pawła.

3. Teza o częściowej autentyczności (Holtzmann, Hitzing, von Soden) obecnie bardzo szeroko reprezentowana, w różnych postaciach: Dyskusja dotyczy autorstwa Hymnu Chrystologicznego (1,15-20), możliwości późniejszego wprowadzenia pewnych wątków antygnostyckich.

Struktura listu

- Nagłówek listu (1,1-2)

1. Część dogmatyczna: Bogactwa wiary chrześcijańskiej (1,3-2,5)

2. Część parenetyczna: Konsekwencje wiary chrześcijańskiej (2,6-4,6)

- Polecenia i pozdrowienia końcowe (4,7-18)

Zagadnienia teologiczne

1. Dominującym motywem teologicznym jest chrystologia

(K. Staab: “Wspaniała synteza, która czyni z Kol najważniejszy dokument chrystologii pawłowej”)

- Najważniejszy tekst: Hymn Chrystologiczny 1,15-20.

- Absolutny prymat Chrystusa: “Pierworodny wobec każdego stworzenia” (1,15); “On jest początkiem” (1,18); “W nim zamieszkała cała pełnia” (1,19).

- Perspektywa kosmologiczna (“W Nim wszystko stworzone, i to, co w niebiosach, i to, co na ziemi, byty widzialne i niewidzialne... wszystko w nim ma istnienie” [1,16-17]) obecna również w soteriologii (“aby przez Niego pojednać... i to, co na ziemi, i to, co w niebiosach” [1,20]).

2. Konsekwencje takiej chrystologii w życiu chrześcijańskim.

- Relacja głowa (Chrystus) – ciało (Kościół): “Z Nim pogrzebani w chrzcie, z Nim wskrzeszeni przez wiarę” (2,12).

- Życie chrześcijańskie w kluczu dążenia ku temu, co w górze: “Szukajcie tego, co w górze, gdzie przebywa Chrystus zasiadający po prawicy Boga” (3,1), a nie ku temu, co w dole (3,2).

- metafora zwleczenia “dawnego człowieka”, by przyoblec się w Chrystusa (3,8-14).

X. LIST DO EFEZJAN

Miasto Efez

- Założone ok. 1000 r. przez osadników Jońskich (Wyspy Jońskie: wzdłuż wschodnich wybrzeży Grecji) w Azji Mniejszej nad brzegiem Morza Egejskiego.

- W 133 r. staje się stolicą rzymskiej prowincji Azji, z siedzibą prokonsula.

- W 88 r. przed Chr. wybucha zbrojne powstanie przeciw Rzymowi.

- W Efezie znajdowała się świątynia Artemidy (w mitologii rzymskiej: Diana), uważana za jeden z siedmiu cudów starożytności. Wielu mieszkańców żyło z obsługi pielgrzymów oraz sprzedaży posążków i miniatur świątyni.

- Wielu Efezjan trudniło się też magią i czarnoksięstwem.

- Liczna diaspora żydowska, ciesząca się swobodą i przywilejami.

Chrześcijaństwo w Efezie

- Paweł dwukrotnie odwiedził Efez: krótko podczas II Podróży Misyjnej (Dz 18,20: "Gdy go prosili, aby pozostał dłużej, nie zgodził się") oraz przez dwa lata podczas III Podróży Misyjnej.
- W Efezie Paweł spotyka uczniów, którzy przyjęli uprzednio chrzest od Jana Chrzciciela, lecz nie wiedzieli nawet o Duchu Świętym. Po przyjęciu chrztu w imię Jezusa, tworzą wspólnotę chrześcijańską (12 mężczyzn) (Dz 19,1-7).
- Paweł rozprawia przez trzy miesiące w synagodze, a potem w szkole Tyrannosa, gdzie słuchają go również przybysze z okolicznych regionów.
- Środowisko efeskie jest przesiąknięte zabobonami i magią, Dz opisują zdarzenie z wędrownymi egzorcystami (19,13-16), nawrócenia czarnoksiężników (19,19). Podkreśla się też cudotwórczą działalność Pawła (19,11).
- Poważny konflikt zostaje wywołany przez Demetriusza (złotnik produkujący srebrne świątynki Artemidy), gdyż nauka Pawła powodowała spadek jego dochodów. Dochodzi do rozruchów: "Każdy krzychał co innego, bo zebranie było burzliwe, wielu nie wiedziało nawet, po co się zebrali" (19,32). Rozważna interwencja sekretarza (grammateus) sugeruje rozwiązanie sprawy na drodze prawnej. Paweł opuszcza miasto i udaje się do Macedonii.
- Według tradycji, Efez był centralnym miejscem tzw. Kościołów Janowych i pracy tegoż Apostoła (Do Efezjan jest adresowany pierwszy z siedmiu listów do Kościołów (Ap 2,1-7), w liście podkreślona została wytrwałość w prześladowaniach; istnieje również legenda, że Matka Boża zasnęła właśnie w Efezie, tam też znajduje się dom, w którym miała zamieszkiwać).
- Pochwały pod adresem wspólnoty efeskiej pojawiają się również w listach Ignacego Antiocheńskiego (ok. 110); w 431 odbędzie się tam Sobór (Boże macierzyństwo Maryi i zjednoczenie dwóch natur w jednej osobie Chrystusa)

Problem adresatów listu

- Co skłania do wątpliwości co do adresatów?

1. Wzmianka o Efezie pojawia się tylko w Ef 1,1. Brakuje jej jednak w najważniejszych rękopisach (P46 – papirus Chester Beatty, kodeksy Watykański i Synajski, Marcjon, Orygenes, Tertulian, Bazyli Wielki, Hieronim)
2. Brak w liście jakichkolwiek aluzji do konkretnej wspólnoty, do konkretnych wydarzeń lub osób, co w przypadku Efezjan, wśród których Paweł spędził ponad dwa lata, wydaje się dziwne.
3. Wydaje się, jakby Paweł nie znał osobiście adresatów: Ef 1,15 ("usłyszawszy o waszej wierze"); 3,1 ("słyszeliście o udzieleniu przez Boga łaski danej mi dla was").

- Próby odpowiedzi:

1. W starożytności Marcjon, współcześnie zaś Harnack sugerowali, że jest to list do Laodyceńczyków (Laodycea, miasto frygijskie, centrum handlowo-rzemieślnicze, z dużą ilością banków, początków wspólnoty chrześcijańskiej można się doszukiwać w misji Epafrasa; Laodyceńczycy są adresatami ostatniego z listów do Kościołów (Ap 3,14-22).
2. Być może był to list okólny do kościołów Azji, w którym była możliwość wpisania różnych adresatów, a dopiero niektórzy Ojcowie Kościoła skojarzyli wzmiankę o Tychiku, którego posyła Paweł do adresatów (Ef 6,61) z tą samą postacią, która w 2Tm 4,12 została posłana właśnie do Efezu.

Datacja i okoliczności powstania listu

- Wiele elementów wskazuje na pokrewieństwo z Kol: podobny plan listu, podobne ujęcia teologiczne (np. Kol 1,18 i Ef 1,22), podobna misja Tychika (Kol 4,8 i Ef 6,22).
- Stąd można przypuszczać chronologiczną bliskość obu listów, z pewną uprzednością Kol.
- Tradycja umieszcza powstanie listu w Rzymie, podczas uwięzienia, w latach 62-63.

Autentyczność listu

- Słownictwo i styl wykazują różnice względem innych pism pawłowych (np. 4x częściej występują semityzmy)
- Z drugiej strony mamy podobieństwa z tekstami liturgicznymi hellenistycznych synagog, późnymi pismami NT, pismami Ojców Apostolskich (zwłaszcza Ignacy Antiocheński)
- Stąd niektórzy badacze wskazują na nie-pawłowe, późniejsze pochodzenie listu: M.Barth (datuje na lata 70-100), Kümmel (80-100), Gnilka (90-95).

Struktura listu

Układ bardzo podobny do Kol (niektórzy widzą w Ef rozbudowaną wersję Kol):

- Pozdrowienia wstępne: 1,1-2
- 1. Część dogmatyczna: Bogactwa wiary chrześcijańskiej: 1,3-3,21.
- 2. Część parenetyczna: Konsekwencje wiary chrześcijańskiej: 4,1-6,22
- Posłanie Tychika i błogosławieństwo końcowe: 6,21-24.

Zagadnienia teologiczne

1. Kontynuacja i rozwinięcie chrystologii z Kol: Również w Ef mamy hymn chrystologiczny (Ef 1,3-14) oraz kosmiczną perspektywę misji Chrystusa.
2. Elementem wyróżniającym list jest nacisk położony na eklezjologię, która ujęta została głównie w trzech obrazach:
 - a. Ciało, którego głowa, Chrystus, zapewnia mu wzrost: 4,15-16.
 - b. Świątynia zbudowana na fundamentach Apostołów, której kamieniem węgielnym jest Chrystus: 4,3-16.
 - c. Oblubienica, której małżonkiem jest Chrystus: 5,22-23.

XI. LIST DO FILEMONA

Najkrótszy z listów Pawła, lecz uważany za najbardziej żywy i pełen werwy. Paweł pisał go własnoręcznie (przeważnie dyktował)

Okoliczności napisania listu

- Podczas pobytu w więzieniu, Paweł spotyka Onezyma i głosi mu Ewangelię. Onezym był zbiegłym niewolnikiem Filemona (prawdopodobnie uciekł z pewną sumą pieniędzy, w.18-19). Po jego nawróceniu, Paweł zamierzał zatrzymać go przy sobie jako pomocnika (w. 13), lecz jako lojalny obywatel, kierując się uczciwością (niewolnik był uważany za część majątku właściciela), odsyła Onezyma do Filemona.
- Filemon był chrześcijaninem z Kolosów, w którego domu gromadził się tamtejszy Kościół (w. 1). Prawdopodobnie Paweł nie znał go osobiście (w. 5).
- W w. 23-24 spotykamy te same postacie, co w Kol 4,7-14, co świadczyłoby o bliskości obu listów. Flm powstał więc podczas pobytu Pawła w więzieniu (Cezarea, Rzym, przypuszczalnie Efez). Tradycyjnie przyjmuje się Rzym, miejsce najbardziej odpowiednie do ukrycia się i przeżycia dla zbiegłego niewolnika.

Kontekst społeczny listu

- Niewolnictwo było częścią struktury społecznej starożytnego Rzymu. Nie wyobrażano sobie społeczeństwa bez niewolników. Często zresztą niewolnikom, zwłaszcza w domach bogatych właścicieli, powodziło się lepiej niż wolnym (niewolnik był inwestycją, więc właściciel troszczył się o jego zdrowie, wyżywienie, itd).
- Z drugiej strony surowo karano zbiegłych niewolników (w muzeum w Ostii obroza z napisem "Tene me ne fugiam")

Niewolnictwo a Chrystus, który wyzwala

- Paweł nie wypowiada się przeciw instytucji niewolnictwa, co więcej, sytuacja niewolnika może być okazją do lepszego zrozumienia, co to znaczy być wyzwolonym przez Chrystusa. Tu ważny tekst 1Kor 7,20-23:
“Każdy przeto niech pozostanie w takim stanie, w jakim został powołany. Zostałeś powołany jako niewolnik? Nie martw się! Owszem, nawet jeśli możesz stać się wolnym, raczej skorzystaj z twego niewolnictwa! Albowiem ten, kto został powołany w Panu jako niewolnik, jest wyzwolencem Pana. Podobnie i ten, kto został powołany jako wolny, staje się niewolnikiem Chrystusa”
- “W Panu” sytuacja niewolnika czy wolnego jest drugorzędna, to co się liczy to więzy duchowego pokrewieństwa, stąd Paweł nazywa Onezyma “swoim dzieckiem”, którego “zrodził w kajdanach” (w.10) i pragnie, by Filemon widział w nim “brata umiłowanego” (w. 16).

XII. LISTY PASTERSKIE (1-2Tm, Tt)

Nazwa “pasterskie”, gdyż skierowane są do odpowiedzialnych za wspólnoty chrześcijańskie i poruszają kwestie dotyczące odpowiedzialności za te wspólnoty.

Adresaci

Tymoteusz

- Z Listry (Likaonia), syn poganina i judeochrześcijanki.
- Paweł poznał go podczas I Podróży Misyjnej (Dz 14,8-20), odtąd towarzyszy mu w kolejnych podróżach
- Nazywany przez Pawła “prawowitym dzieckiem w wierze” (1Tm 1,2), “umiłowanym dzieckiem” (2Tm 1,2)
- Jest przy Pawle w czasie gdy powstają niektóre z listów (1-2Tes, Rz, 2Kor, Flp, Kol, Flm).
- Kilkakrotnie posyłany przez Pawła z określonymi misjami (Dz 19,22; 1Kor 4,17 “Posyłam Tymoteusza, który jest moim synem umiłowanym i wiernym w Panu, aby wam przypomniął drogi moje w Chrystusie”; Flp 2,19; 1Tes 3,2).
- Młodego wieku (2Tm 4,12), o wątłym zdrowiu (1Tm 5,23).

Tytus

- Z urodzenia poganin; po przyjęciu wiary nie poddał się obrzezaniu (Ga 2,3)
- Podczas kryzysu w gminie Korynckiej pełni misję pojednawczą (2Kor7,6-16).
- Ciesząc się zaufaniem Pawła (2Kor 12,17-18), przekazuje kolektę pieniężną gminie Jerozolimskiej (2Kor 8,6).
- Wg Tt 1,5, został posłany na Kretę, by zorganizować życie rodzących się Kościołów.
- Wydaje się, że miał stanowczy charakter i był dobrym dyplomatą.

Konteksty historyczne listów pasterskich

- 1Tm: Paweł, opuściwszy Efez, by udać się do Macedonii, pozostawia w mieście Tymoteusza (1,3) i ma nadzieję, że powróci rychło (3,14)
- Tt: Paweł opuścił Kretę, powierzwszy Tytusowi zadanie zorganizowania Kościołów lokalnych (1,5), po czym ten ma dołączyć do Apostoła w Nikopolis (Epir) (3,12).
- 2Tm: Paweł jest uwięziony w Rzymie (1,17), w łańcuchach (1,16;2,9), nie ma możliwości poruszania się i trudno jest do niego dotrzeć (1,17), sądzi, że śmierć jest bliska (4,5-8), tylko Łukasz jest z nim (4,11).

Problem umiejscowienia listów pasterskich w życiu Pawła

Wydaje się niemożliwe usytuowanie listów w kontekstach opisywanych w Dz, stąd wynikają różne możliwości:

1. Jeżeli Dz opisują wszystkie wydarzenia z życia Pawła, to listy pasterskie należałoby uznać za apokryficzne, napisane po r. 70.

2. Tradycyjna teza: Paweł napisał listy pasterskie w czasie, którego nie obejmują już Dz: lata 64-67.

Wówczas należałoby przyjąć hipotezę podwójnego uwięzienia w Rzymie: pierwsze 61-62 (Dz 28), drugie, zakończone ścięciem: ok. 67.

3. Ostatnio J. Robinson i S. de Lestapis sugerują umiejscowienie listów w kontekście Dz (III Podróż Misyjna oraz uwięzienie w Cezarei (Robinson) i Rzymie (Lestapis).

- Fragment papirusu z Qumran (7Q4) zawiera 1Tm 3,16-4,3, co wykluczałoby I hipotezę, a najbardziej byłoby za III, która datuje 1Tm na r. 55 (Robinson) lub 58 (Lestapis), a więc 10-13 lat przed zniszczeniem Qumran.

Główne treści teologiczne

Głównym tematem są zagadnienia eklezjologiczne; nie tylko z perspektywy teologicznej (Ef), ale i w wymiarze praktycznym.

1. Strzec zdrowej nauki

Jest to jedno z podstawowych zadań biskupa; ma ono podwójny wymiar: strzec przed błędnymi naukami i przekazać w sposób nienaruszony, jako depozyt, przyszłym pokoleniom.

2. Sukcesja Apostolska.

Za przekaz depozytu odpowiedzialni są konkretni ludzie, którzy w wymiarze historycznym tworzą pewną ciągłość. Przez "włożenie rąk" i "bez pośpiechu" dokonuje się przekaz władzy kolejnym odpowiedzialnym.

3. Biskup.

Pierwszy odpowiedzialny za to, by strzec depozytu, a zarazem wzór dla wspólnoty (pierwszy, który żyje treścią przekazywanego depozytu). Trudno określić różnicę między episcopos (biskup) a presbyter (starszy, kapłan); wydaje się, że Paweł używa tych terminów zamiennie.

4. Diakoni i diakonise.

Szereg wymogów pod ich adresem (1Tm 3,8-13), lecz nie zostały sprecyzowane ich zadania (cf. Dz 6,1-6).

5. Kościół.

Nie jest jedynie hierarchią, lecz domem i ludem Bożym, filarem i podporą prawdy (1Tm 3,15). Każda godność w Kościele jest przede wszystkim służbą.